

Feeding your mind avsnitt 25: Ett gyllene tillfälle att ställa om

Ylva Carlqvist Warnborg: Vem funderar inte över framtiden, och framtidens mat idag – när några följer av global pandemi och krig i Europa är att bränslepriserna stiger, matpriserna stiger och inflationen stiger. Många frågetecken hopar sig kring hur vi ska klara alla utmaningar som världen står inför. Och dom existentiella hoten från klimatförändringarna minskar ju inte för att annat nu dominerar i nyhetsflödet. Är alla kriser nu något som snabbar på eller bromsar den så nödvändiga omställningen mot hållbara livsmedelssystem?

Helena Hansson: Jag är orolig för att man tar alldeles för kortsiktiga beslut nu för att lappa och laga i de här befintliga hjulspåren istället för att fortsätta våga tänka långsiktigt, våga tänka ”Var vill vi vara i framtiden, och hur ser vi till att hela systemet ställer om till där vi bör vara i framtiden?”

Riccardo Bommarco: Ja, alltså, här skulle man ju utnyttja tillfället till omställning för att minska trycket på klimat och natur.

Pernilla Tidåker: Om det finns ett konsumenttryck som säger ”vi vill ha produkter som är producerade och transporterade i stort sett utan fossilt avtryck”... Det är väl lite utopiskt, men någonstans måste man ju börja. Det är ju dithän vi ska!

YCW: Ja, hur världsläget påverkar omställningen till mer hållbara livsmedelssystem ska vi prata om med några SLU-forskare i det här avsnittet av Feeding your mind från SLU Future Food.

Finansminister Mikael Damberg: Det här är ovanligt, för att inte säga sällsynt, att gå in med stöd när priser fluktuerar på marknader. Det här är en exceptionell åtgärd i en exceptionell situation. Elpriskompensationen når alltså vanliga hushåll i småhus, radhus, villor och lägenheter där förbrukningen har varit hög. Nu beräknar vi att vi behöver avsätta knappt sju miljarder kronor för att genomföra elpriskompensationen.

YCW: Finansminister Mikael Damberg från pressinformationsträffar tidigare i vår. 7 miljarder kronor för elpriskompensation följdes av besked om tillfälligt sänkt skatt på bensin och diesel som beräknas kosta 3,7 miljarder kronor – och så en drivmedelskompensation på 1000 kr till privatpersoner som äger en bil; en åtgärd som kostar omkring 4 miljarder kronor. Det är delar av regeringens akuta åtgärdspaket för att möta prisökningar på drivmedel och el till följd av Rysslands invasion av Ukraina.

Helena Hansson: Förutom den allmänna förvåningen och bestörtningen över att ett krig överhuvudtaget kunde uppstå, så är jag nog under den här våren mest förvånad över att man från politikernas håll har visat sig inställda på att lappa och laga istället för att verkligen vilja ställa om och stödja en omställning, nu när vi upplever en kris.

YCW: Det här är Helena Hansson, professor i nationalekonomi på SLU, med inriktning på jordbrukssektorns ekonomi. Just nu finns rekordstort intresse kring hennes frågor; från allmänheten, från media och från politiker.

HH: Jättekul att de här frågorna är så högt uppe på agendan nu. Det är viktigt. Livsmedelssystemet står för så pass stor del av miljöpåverkan och är en nyckel i att ställa om hela samhället. Vi vet att mat och livsmedel kopplar till alla de globala hållbarhetsmålen, så att ställa om livsmedelssystemet är centralt. Då är det bra att de här frågorna är uppe och diskuteras i hela samhället, på det sätt de gör just nu.

YCW: Ja, det är bra att frågorna diskuteras, menar Helena Hansson. Men hon funderar en hel del kring de valda åtgärderna.

HH: Ja, jag tycker att det är ett väldigt besynnerligt läge faktiskt, just nu. Vi pratar å ena sidan om att vi har en klimatkris, det är uppe på allas agenda, vi är alla medvetna om att det är det... Vi vet vad vi behöver göra, vi behöver minska vårt fossila beroende, eller vårt beroende av fossila insatsvaror, både i produktion och i vår konsumtion. Till exempel minskat beroende av bensin, och så vidare. Samtidigt ser vi den här typen av akutåtgärder för att kompensera att den ekonomiska situationen påverkas i hushållen. Jag tycker att det är besynnerligt och jag tycker att det skickar fel signaler till människor, helt enkelt.

YCW: Tänker du då istället att *att* det svider i plånböckerna, det blir ett *wake up call*...? Hade man inte förstått förut, så förstår man nu?

HH: Exakt. Absolut, jag tänker att det här kan vara ett *wake up call*, och man ser liksom vad det betyder att vi är så pass beroende av fossila insatsvaror. Med den miljöpåverkan de har är det rimligt att de också kostar mera, och det är den utveckling vi kommer att se framöver också. Så vi behöver ändå börja ställa om. Att man då skickar ut stöd för att fortsätta i de gamla hjulspåren, det är väldigt besynnerligt tycker jag, och väldigt kontraproduktivt.

YCW: Men tänker du att efter två års pandemi, nu med krig i Europa och med de ständigt pågående klimatförändringarna... att det här kommer att accelerera omställningen till hållbarhet eller inte?

HH: Det beror helt och håller på vad som händer, skulle jag säga. Det är egentligen ett helt gyllene tillfälle att verkligen accelerera omställningen, för att vi ser nu vad som händer om vi fortsätter med det här beroendet vi har av fossila insatsvaror. Det finns en medvetenhet om att vi behöver förändra oss. Vi har genom pandemin också visat att vi är väldigt benägna att ställa om och ändra beteende när det blir skarpt läge och det verkligen behövs. Vi har i samband med pandemin också sett att det är inte självklart att butikshyllorna kommer att se ut så som de gör. Vi såg till exempel att toalettpapperet tog slut första veckorna under pandemin. För att sedan fyllas på, i och för – men pandemin fick upp vår medvetenhet skulle jag nog vilja säga om att; vad händer om gränserna stänger? Vad händer om vi inte har tillgång till de marknader vi brukar ha tillgång till? Och sedan händer just det – vi har inte tillgång till gödning från Ryssland, vi vet att skördarna i Ryssland och Ukraina kommer att sjunka betydligt i år... och det här ruskar om oss och visar liksom vad som kan hända. Och så ökar priserna på de insatsvaror som är mest miljöpåverkande... ja, jag tycker att vi är i ett läge där vi har en ökad medvetenhet om vad som kan hända överallt i hela samhället. De här frågorna har ju aldrig varit så här högt uppe på agendan tidigare. Då tycker jag att det är viktigt att politiker tar tillfället i akt och agerar och försöker få till en omställning och försöker använda det läge vi är i nu, istället för att lappa och laga genom att kompensera prisökningarna till de som är fast i de gamla hjulspåren, så att säga.

YCW: Så långt professorn i nationalekonomi, Helena Hansson. Vi återkommer till henne igen, men vi lämnar för en stund institutionen för ekonomi för att istället landa på institutionen på ekologi. På Ekologisentrum på SLU Campus Ultuna i Uppsala finns Riccardo Bommarco, professor i lantbruksentomologi, som handlar om både skadeinsekter, och de nyttodjur som bjuder oss människor på så kallade ekosystemtjänster. Riccardo Bommarco och Helena Hansson är överens om mycket; till exempel när han får frågan hur dagens osäkra omvärld påverkar omställningen till mer hållbart lantbruk och livsmedelssystem.

Riccardo Bommarco: Ja, jag ser inte att det påverkar omställningen särskilt mycket. Det finns ju kända citat om att när det kommer en kris, det är då det kommer möjligheter att förändra. Men det

tycker jag inte riktigt att jag ser, utan jag ser snarare ett problem i att man nu trycker de verkligt stora problemen som klimatet och biodiversiteten i bakgrunden, för att nu kanske lyfta att "nu behöver vi producera mer" och subventionera fossil energi för att bibehålla produktionen.

YCW: Men som du säger – i en kris har man chansen att lägga om kursen. Vad skulle man göra om man gjorde på det sätt du föreslår?

RB: Ja, alltså, här skulle man utnyttja tillfället till omställning för att minska trycket på klimat och natur. Det skulle man göra genom att minska vårt beroende av den fossila energin. Då skulle vi också minska beroendet av geopolitiken, eller påverkan av geopolitiken på vår produktion. På kort sikt handlar det också väldigt mycket om att... alltså, det är ju väldigt fokus på farorna för oss i Sverige. De är ju väldigt små, jämfört med farorna för de fattiga i världen. När nu matpriserna i världen ökar drastiskt, då är det ju risk för svält helt enkelt, i många delar av världen, som Mellanöstern och Afrika. Så om man verkligen menar att flyktingar är ett stort problem så bör man ju nu satsa på att se till att de fattiga i världen inte svälter på grund av de höga matpriserna. Men vi kommer att klara oss bra genom det här.

YCW: Men att ställa om och göra oss fria från fossilberoendet – hur skulle det gå till?

RB: Ja, för att göra det så behöver vi ändra våra odlingssystem. Vi behöver diversifiera vår odling. Vi behöver öka effektiviteten av den näring som vi använder i våra odlingssystem. Det gör man genom att göra växtföljden mer varierad, med flera grödor och ta med mera baljväxter i växtföljden. Baljväxter fixerar ju kväve från luften, så där får du in näring i systemet och ökar fertiliteten i hela systemet med diversifiering. Sedan skulle det också vara bra om vi kunde integrera djurproduktionen med växtproduktionen, så att vi lättare kan återanvända gödslet som djuren producerar. Också att vi kan ha djuren som betar gräs, för vi kan ju inte äta gräs men djuren kan äta gräs, och så omvandlas det till mjölk och kött. Om man kan få in vall i växtföljderna till exempel, och perenna grödor i växtföljderna, då finns det stora möjligheter att öka bördigheten i våra odlingssystem och därmed minska beroendet av externa insatsmedel, framförallt då mineralgödsel och växtskyddsmedel.

Vad är det vi behöver för att odla? Växterna behöver vatten, sol och näring, och sedan behöver vi växtskydd, alltså vi behöver skydda växterna från skadegörare. Om vi tittar på näringen så är det ju betydligt lättare att få återvinning av kvävet om man har djuren nära odlingen av maten. Och vi vet att när vi har en växtföljd med hög diversitet med flera olika grödor i, om vi blandar flera olika grödor i samodling... om vi dessutom använder andra tekniker som kompletterar det här som till exempel reducerad bearbetning, då ökar vi effektiviteten i näringsutnyttjandet i systemet. Vi behöver helt enkelt mindre insatsmedel i form av mineralkväve och fosfor och kalium för en god produktion per ytenhet. Och dessutom producerar vi då också flera olika saker. Vi producerar inte bara kolhydrater som vi i huvudsak gör nu, när vi fokuserar på produktion av stråsåd, utan vi producerar också proteiner till exempel, som vi idag importerar till stor del, i form av soja till exempel. Det kan vi producera i större grad hemmavid.

YCW: Men vad skulle behöva hända för att den utvecklingen ska sätta igång snabbare?

RB: Ja, politiken måste ju få det som målsättning, att öka effektiviteten av de här resurserna. För att nå dit skulle vi behöva lägga om strategin och politiken rätt radikalt. Eller, det behöver inte vara så väldigt radikalt ändå. Jag tror att inom det befintliga systemet så skulle vi kunna vrida på många olika spakar för att komma dit utan att det skulle vara alltför plågsamt att ändra.

YCW: Vilka spakar då?

RB: Ja, till exempel, vi som skattebetalare betalar ju väldiga subventioner till lantbruket, och de är ju riktade på sätt som har fått väldigt mycket kritik för att de inte hamnar där de ska – hos lantbrukaren, för att säkra lantbrukarens lön och ett miljövänligt lantbruk. Där skulle man kunna göra förändringar som leder till en mer divers och miljövänlig odling. Men också produktiv odling, mer resurseffektiv odling. Att en mer miljövänlig odling absolut måste kosta mer pengar, det är jag inte helt säker på att det måste vara så!

Ett stort problem med matpriserna är ju att det inte nödvändigtvis är *hur mycket* det kostar, utan just de här kraftiga variationerna i priserna. Det är ett problem för konsumenterna, vars privatekonomi påverkas. De fattiga i världen påverkar väldigt, väldigt hårt av stora matprissvängningar, men också producenterna. Alltså, alla led påverkas ju av de här enorma svängningarna. Och då är ju åtgärd nummer ett att minska beroendet av den fossila energin. För om du tittar på matpriserna, till exempel vetepreiserna, och lägger det över priset på fossil olja, så följer de varandra nästan exakt. Sedan behöver man också kolla vad spekulation på mat ger för svängningar. Nu när priserna på insatsmedel ökar, så ökar ju också priset på varan, på vetet till exempel, på maten. Det kan vara bra för lantbrukare, men mycket av de här vinsterna hamnar ju kanske inte hos lantbrukaren, utan de kan handla hos spekulanter. Så det en hårdare reglering av den marknaden behövs; alltså handeln med mat, så att spekulation ökar variationen i priset.

YCW: Vi pratar med professor Riccardo Bommarco på Ekologikum om problemet att det väldigt varierande priset på olja drar med sig väldigt varierande pris på något vi alla alltid behöver – mat – eftersom matproduktion så här långt är så beroende av fossil energi. Men lyckas vi frikoppla lantbruket från det fossila beroendet, och producera hållbart med hjälp av till exempel växtföljder som kräver mindre gödning, mindre markbearbetning som kräver mindre bränsle och en integrerad djur- och växtproduktion som blir mer hållbar och varierad, då skulle vi både få stabilare matpriser och ökad självförsörjningsgrad, säger Riccardo Bommarco. Och sådant här pratar vi ju om ovanligt mycket nu, våren 2022, då sårbarheten i produktionskedjan för livsmedel känns mer aktuell än på mycket länge, efter först en global pandemi, och nu med kriget i Ukraina... Professor Helena Hansson sa för en liten stund sedan att nu egentligen är ett gyllene tillfälle att ställa om – men att hon hittills mest sätt insatser för att lappa och laga det fossilbränsleberoende system som redan finns på plats. Vad tänker Riccardo Bommarco om världsläget nu – bromsar eller accelererar det hållbarhetsomställningen?

RB: Jag tror att det kan gå åt båda håll. Alltså, det beror på vilket vägval vi tar. Till exempel nu så tjänar ju oljebolagen väldiga pengar, som de förmodligen kommer att utnyttja till att försöka extrahera ännu mer fossilt bränsle. Det är ju en väg man kan ta. En annan väg är att man utnyttjar det här läget för att ställa om – och då bör man ju också ge människor möjlighet till alternativ energikonsumtion. Beroende på vart de olika samhällena och ledarna bestämmer sig för att gå, så kan det gå åt båda håll. Jag tycker att insikterna har ökat betydligt i att vi behöver göra de här omställningarna. Det är väl snarast så att kriget nästan har kommit i vägen för de diskussioner som jag tycker var på gång, om att vi verkligen behöver ställa om för att klara av klimatproblemen. Men alltså, det kan ju svänga väldigt fort. Man förstår ju också att kriget är nära inpå oss och det är ett enormt trauma. Jag förstår reaktionen, men våra ledare kanske borde kunna ta det strategiska tänket. På längre sikt har ju klimatet kommit mer och mer i centrum. Klimathotet är ju det som är ett absolut centralt hot som vi måste ta hand om. Och det är ju kopplat till kriget och de här väldigt känsliga försörjningskedjorna som vi har i världen. Vi behöver stabilisera dem och göra produktionen och utbytet av varor i världen mer resiliënt. Och det gäller ju framför allt mat. Vi klarar oss utan mobiler och bilar och andra saker en period, men vi kan ju inte klara oss utan mat!

YCW: Nej, vi klarar oss inte utan mat – men vi behöver ju inte heller all den mat från världens alla hörn som vi är vana vid idag. Och ökad självförsörjningsgrad passar väl ihop med ökad hållbarhet – så är det kanske så att vi närmar oss slutet för den globala livsmedelshandel vi har idag? Nej, det varken tror eller hoppas Helena Hansson, SLU-professor i nationalekonomi.

HH: Vi kan säga så här, att i tider av stabilitet så vet vi från ekonomisk forskning att internationell handel mellan länder är bra. Att var och en gör det som man har komparativa fördelar i att göra, det vet vi leder till att det blir bättre totalt sett. Men nu har vi en situation med krig, och det visar också på sårbarheten med alltför stort beroende ändå av de stora internationella marknaderna. Jag tror inte att det här betyder slutet för internationell handel, och det vore absolut heller inte önskvärt att vi får ett slut på det. Det ökar välbefindandet för länder, och det gör att konsumenter får tillgång till diversifierade varor och ett mycket bättre utbud av varor. Men samtidigt sätter den situation vi är i nu också fingret på baksidan av den internationella handeln – att man blir väldigt beroende av andra marknader. Situationen nu visar också att även när vi har en internationell handel behöver vi ha en diversitet i vilka varor som kan användas i produktionen; alltså, vilka insatsvaror som kan användas, och att vi inte gör oss beroende av enskilda marknader för våra insatsvaror.

YCW: Så i den bästa av världar har vi vad vi *verkligen behöver* inom landet, men kan plussa på med att köpa det vi inte har av andra?

HH: Ja, ur perspektivet krisberedskap så har vi i alla fall produktion inom landet så att vi kan leverera mat till befolkningen. Och det är ett stort värde av livsmedelssystemet, en *public good* skulle jag säga, av livsmedelssystemet – att möjligheten finns att leverera mat till befolkningen även i en tid där man kunde tänka sig att gränserna skulle stänga helt. Men i tider av stabilitet – och det får vi verkligen hoppas att vi går emot – så kommer vi att ha en del handel med omvärlden, och det är bra. Det gör att man kan producera där det är bäst och mest produktivt att producera. Vi kan göra det vi är duktiga på, vi kan exportera, vi kan importera, och som konsument får man tillgång till mycket mer diversifierade livsmedel.

YCW: Det sa professor Helena Hansson, och förut hörde du professor Riccardo Bommarco. Och nu en röst till från SLU.

PT: Jag heter Pernilla Tidåker, jag är docent och universitetslektor på Energi och Teknik vid SLU. Jag jobbar med forskning och undervisning som rör hållbara livsmedelssystem. Specifikt mycket livscykelanalyser ekosystemtjänster – och hur man kan inkludera sådant i beslutsstöd för konsumenter i hållbara val.

YCW: Då känns det väl som om du forskar mitt i prick där vi befinner oss nu?

PT: Jo, så känns det väldigt ofta, att det här är frågor som är relevanta och som berör väldigt många och som är viktiga för samhället. Något som jag tycker har varit väldigt påtagligt och haft ett väldigt stort fokus under, säg, de senaste tio åren, är jordbrukets och livsmedelssystemets klimatpåverkan. Det är naturligtvis en jätteviktig fråga att belysa för samhället i stort, men jordbrukets olika problem och också hur man kan lösa de problemen handlar ju om väldigt mycket mer än just klimatpåverkan. Och jag tycker att det är lite synd att frågor kring energiberoendet och hur man både kan ersätta dagens fossilberoende; hur man kan effektivisera, hur man kan producera mer el... det borde vara mer i fokus. Jag tänker också att en sådan här situation som den vi befinner oss i nu handlar väldigt mycket om varifrån kommer den energi som vi använder. Det kan i bästa fall göra att vi accelererar och ställer högre krav på just energin som används i livsmedelsproduktionen och i samhället i stort.

Olika hållbarhetsaspekter har vi lyft väldigt länge, och kommunicerat kring och strävat mot; att införliva och förändra våra livsmedelssystem. Men nu kommer ju även aspekter kring livsmedelssäkerhet och självförsörjningsgrad in som ytterligare aspekter som blir än viktigare att ta hänsyn till. Det blir liksom mer av ett skarpt läge. Vi har naturligtvis diskuterat frågor kring livsmedelssäkerhet och självförsörjningsgrad länge, men på ett ganska hypotetiskt plan. Nu ser man att det som kanske upplevdes som ganska osannolikt – till exempel att vi inte skulle ha tillgång till olja och andra fossila resurser i vårt närområde – där är vi idag, i stort sett, i de diskussionerna att stoppa upp till exempel naturgas och olja från Ryssland. Det gäller ju även fosforgödselmedel, så det är ju väldigt många av resurserna som europeiskt jordbruk använder som faktiskt har ryskt ursprung. Det blir så tydligt att vi kan ju faktiskt inte fortsätta att vara så beroende av insatsmedel till exempel, från länder som vi av olika skäl inte borde stödja. Och det blir alldeles tydligt också när man ser till hela energisystemet i hela EU, hur stort beroendet har varit och är av rysk naturgas till exempel. Det här är ju definitivt en anledning att skynda på den jätteviktiga omställningen till ett fossilfritt energisystem, och att det också baseras väldigt mycket mer på inte bara förnyelsebara råvaror och energikällor utan på ett mycket mer regionaliserat och lokalt system där man inte är så sårbar för globala fluktuationer.

YCW: Så ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet talar alla för en sak, men du tänker också på de etiska aspekterna här?

PT: Ja, och jag tycker att det är en aspekt som väldigt ofta har fått stå tillbaka. Vi har talat väldigt länge om den absolut nödvändiga omställningen till ett fossilfritt samhälle och fossilfritt jordbruk. Vi har kanske talat mindre om varifrån de här fossila resurserna kommer, och vilka samhällssystem det är som vi stödjer när vi köper in olja, diesel, naturgas och mineralgödsel. Att spåra det här och faktiskt se att det här är pengar som går in i de här ländernas statskassor och bidrar till, i det här fallet, Rysslands invasion av Ukraina, men också djupt problematiska samhällssystem i arabländerna, till exempel.

YCW: Du forskar ju kring livscykelanalyser – av vilka produkter då?

PT: Jag har bland annat ganska nyligen, tillsammans med några kollegor, gjort ett arbete där vi tittade på olika typer av baljväxter, och konsumtion på den svenska marknaden. Det är ju något som ofta lyfts, att vi av olika skäl som miljöskäl och hälsoskäl bör äta mer baljväxter. Men det vi ser på hyllplanen i handeln så ser vi ett väldigt stort utbud av baljväxter som har transporterats långt, som är producerade utomlands och som har transporterats och förädlats utomlands. Då gjorde vi en studie där vi jämförde olika alternativ. Vi såg både på de inhemskt producerade och förädlade versus dem som då transporterats långt, och vi kunde se att när det kom till klimatpåverkan och energianvändningen så kunde det skilja en faktor 8! Så för många produkter så är just transporter, i synnerhet av förädlade produkter, en väldigt stor del av energianvändningen och klimatpåverkan.

YCW: Men tänker du att ur allt det här väldigt hemska som händer nu, att det kan växa en medvetenhet på ett annat sätt, och att man börjar att förstå och se de större sambanden och därmed också börjar konsumera på ett annat sätt? Inte bara för att det är av nöden tvunget, utan för att fler och fler förstår och inser och vill göra andra val?

PT: Ja, men då krävs det nog också att konsumenterna får hjälp att göra de valen, och det är inte alldeles självklart för gemene man och för konsumenter vad som är hållbara val i butik till exempel idag. Det går ju potentiellt att ta fram ganska detaljerade data på hur transporter påverkar olika varors miljöprestanda, klimatpåverkan och energianvändning, men det görs inte idag. Då blir det väldigt svårt för konsumenten att göra aktiva val. Så här handlar det kanske också om att handeln

och livsmedelsindustrin hjälper till och plockar fram varor som har ett mindre fossilberoende, till exempel.

YCW: Men skulle inte ni forskare kunna ta några kliv framåt och säga att "vi kan komma med det här underlaget, vi kan ta reda på det så att vi kan informera konsumenterna, så att man gör val utifrån fakta"?

PT: Ja, man kan väl säga så här; de leveranskedjor som finns är ju väldigt komplexa, och informationen om hur varor transporteras, på vilket sätt och hur långt och så, är ju inte så uppenbart. Den informationen kan ju till exempel handeln sitta på, eller i alla fall kräva in. Men det är inte alls den transparensen för forskare att få reda på hur leveranskedjorna ser ut.

YCW: Men om alla ville detta, så skulle det rimligen gå att ordna?

PT: Ja, om det finns ett konsumenttryck som säger att "vi vill ha produkter som är producerade och transporterade i stort sett utan något fossilt avtryck". Då finns det ju liksom en potential att ta fram den typen av produkter och leveranskedjor. Det är väl lite utopiskt, men någonstans måste man ju börja, för det är ju dithän vi ska. Och då skulle man ju faktiskt kunna börja med att visa på de goda exemplen.

YCW: Vilka är de idag, de goda exemplen som redan finns?

PT: Det är ju få produkter, jag kan inte erinra mig någon som sådär tydligt manifesteras som en fossilfri produkt. Vi lever ju liksom indränkta i ett fossilbaserat samhälle, så det är väldigt svårt att gå utanför det – samtidigt som vi har ett mål att vi inom väldigt snart ska avveckla alla fossila bränslen. Här skulle det faktiskt behövas att fler produktionsgrenar tar ett steg fram och säger att "Vi kan leverera det här, utan användning av fossil energi."

YCW: Ja, bättre och tydligare information till alla oss som äter om de fossila avtrycken av den mat vi producerar och konsumerar behövs för att komma ur den fossilindränkta värld vi ännu lever i, säger Pernilla Tidåker; inte minst eftersom alla politiska mål kring detta är tydligt formulerade och tiden knapp. Omställning kostar både tid och pengar; och apropå att hittills omkring 14 miljarder kronor i Sverige öronmärkts för kompensation för höga bensin- och elpriser kan man inte låta bli att fundera lite kring vad de pengarna skulle kunnat användas till istället, menar Annsophie Wahlström, programchef för SLU Future Food:

AW: Då funderar man onekligen på om vi skulle använda det till andra insatser som är lite mer långsiktiga, inom vårt livsmedelssystem. Det var utifrån det perspektivet vi ville lyfta frågan till forskarna; vad skulle man kunna använda de här medlen till för att göra långsiktiga investeringar så att lantbruket blir hållbart? Vi ser ju att det finns trender inom EU, att man kanske lägger klimatfrågorna och Farm to Fork-frågeställningarna åt sidan lite grand, för att man har andra mer akuta saker att ta ställning till. Och det är klart att vi måste hantera den här stora humana krisen som ett krig innebär – men jag ser också att det blir en medvetenhet, eftersom det kostar så mycket med våra insatsvaror så blir ju folk också mer motiverade till en snabbare investeringstakt för att bli hållbarare på olika sätt. Man börjar titta på lösningar; hur skulle jag kunna bruka marken, hur skulle jag kunna producera mat? Eller, för vår del; hur skulle jag kunna konsumera mat som inte kräver lika mycket insatsvaror? Och jag hoppas förstås att hållbara idéer och tankar kommer att ha ett övertag.

YCW: Men helt enkelt detta; i kris, i nöd, så *måste* man, och då snabbar man på en utveckling, kanske?

AW: Ja... jag tror att det *kan* snabba på en utveckling, men jag tror att det kan vara olika saker på kort och lång sikt. För nu blir det så snabba åtgärder och snabba funderingar, för vi känner för alla människor i Ukraina, så vi måste agera på det, förstås. Men jag tror också att med insikt om sårbarheten så skapas också en motivering för de här långsiktiga satsningarna. Så absolut skapas en medvetenhet om vad vi står inför, det är absolut så.

YCW: Ja, alla verkar överens om att medvetenheten om behovet av omställning till mer hållbarhet och mindre fossilberoende har ökat. Vad vi sedan gör med den medvetenheten är svårare att säga; om vi tänker kort- eller långsiktigt nu, till exempel. Professor Riccardo Bommarco igen, på Ekologocentrum:

RB: Vi behöver ju investeringar för omställning, precis som vi behöver investeringar för omställning i energisystemet så behöver vi investeringar, massor med pengar, för omställningen i matsystemet. Till exempel till ny kunskap, nya teknologier... om vi nu ska diversifiera så behöver vi fler grödor, ny genetik att stoppa in i systemen. Så i en övergångsfas behövs det alltid investeringar, men en investering för framtiden är det ju dock! Det har säkert kostat svenskarna massor med pengar att ställa om från, om du kommer ihåg, när vi brände olja för att värma våra hus? Så ställde man om med olika former av energi; mycket el, man byggde kärnkraft och nu bygger vi vindkraft, vattenkraft och så vidare. Och i husen har man satt in värmepumpar och markvärme och så vidare. Det har ju kostat en massa pengar, men vi har ju tjänat massor på det. om vi hade fortsatt att bränna olja i våra hus, då hade ju våra energikostnader varit enormt mycket högre. Så vi har tjänat in både investeringen och mer därtill. På samma sätt måste man tänka på omställningsinvesteringarna som görs, att vi investerar för en framtid, och det kommer att löna sig! Det satsas en hel del pengar på forskning och utveckling och så vidare, och jag tror att det behövs mer. Men alltså, är det någon som kan göra den här omställningen, som har råd att göra den här omställningen, så är det ju vi! Vi har ju resurserna, vi har kompetensen, och vi har också demokrati, som jag tror är en förutsättning för en hållbar och jämlik omställning.

YCW: Ja, det behövs stora investeringar i omställning nu – för att få stora besparingar i framtiden; och Sverige är ett rikt demokratiskt land med goda förutsättningar för det, konstaterar Riccardo Bommarco. Det behövs också nytänk utifrån vad vi redan nu har och ser inte är hållbart, säger Helena Hansson.

HH: Man ska ta med i beaktande att vårt livsmedelssystem som det ser ut nu innebär att vi slänger bort väldigt stora delar av det som produceras. Vi slänger runt trettio procent av den producerade maten, så redan där har vi en hel del att hämta in. Vi har också ett livsmedelssystem som bygger väldigt mycket runt animalieproduktion. Jag säger inte på något sätt att vi helt och hållet ska sluta att äta animalier, för djuren behövs i vårt livsmedelssystem. De bidrar på väldigt många olika sätt, både med näring och till biologisk mångfald och så vidare. Men frågan är om vi ska ha så många djur som vi har nu? Vi vet egentligen inte hur många djur vi skulle behöva för ett hållbart livsmedelssystem, men min poäng är att om skördarna på till exempel spannmål minskar, så har vi också utrymme att ta en hel del av det som vi ger till djur i dagens läge, och istället konsumera det direkt. Om vi ställer om systemet lite grand så att vi har lägre matsvinn och att vi äter lite mer av vegetabilier, så tänker jag att det är ingen större risk för det svenska livsmedelssystemet att vi skulle nå en brist, att vi inte skulle kunna föda befolkningen.

YCW: Det finns ju signaler nu när det blir dyrare och svårare, att det är svårt att tänka på biologisk mångfald... vi måste köra mer pesticider och sådant för att få så bra skördar som möjligt. Det är ju en utveckling som går åt fel håll om man tänker hållbarhet. Hur ser du på risken att man av nöd tar fel beslut?

HH: Den risken finns ju, och jag tänker att den risken är störst om vi tänker att vi ska fortsätta med ett livsmedelssystem och en kosthållning som ser ut som den gör idag. För vi vet också att att fortsätta på det sättet och öka pesticidanvändningen till exempel, det är inte rätt väg att gå. Jag är orolig för att man tar alldeles för kortsiktiga beslut nu, för att lappa och laga i de här befintliga hjulspåren, istället för att fortsätta att våga tänka långsiktigt, våga tänka "Var vill vi vara i framtiden, och hur ser vi till att hela systemet ställer om till där vi bör vara i framtiden?" Att vi nu tar den här situationen som vi är i som ett *wake up call* för att verkligen förflytta oss ditåt.

YCW: Riccardo Bommarco sa att vi väldigt tydligt står vid ett vägval nu – håller du med?

HH: Jag håller *helt* med om det. Vi står verkligen vid ett vägval, det är nu som det måste hända. Nu har vi också ett vägval där vi kan välja att använda kortsiktiga åtgärder för att fortsätta på ungefär samma sätt som tidigare – eller, vi kan välja långsiktiga lösningar där vi faktiskt vågar tänka bortom den här kommande sommaren och nästa år. Alltså, att vi höjer blicken och tittar längre fram mot horisonten; var vill vi befinna oss då, och hur kommer vi dit?

YCW: Det låter ju så enkelt och självklart när vi sitter och pratar om det såhär, vilken väg man ska ta... men vilka är de starka krafterna som arbetar mot det då? Annars skulle vi ju bara göra det här?

HH: Precis. Jag tror att de starka krafterna som jobbar emot det här är de som kan bli förlorare i en omställning, åtminstone kortsiktiga förlorare. Det är väl framförallt de som har en väldigt tajt ekonomisk situation i produktionsledet. Det är verkligen viktigt att tänka på de producenterna också, men det är samtidigt inte en lösning att bara fortsätta på samma sätt, utan då skulle deras situation behöva utvecklas genom att samtidigt bli mer hållbar. Jag tycker till exempel att den här situationen där man säger att först behöver produktionen uppnå lönsamhet, sedan kan man börja ställa om – där ställer jag mig frågan: hur lätt blir omställningen om man har hittat en lönsamhet i ett ohållbart system? Då befinner man sig sedan ändå i en situation där man måste ställa om och göra på ett nytt sätt för att bli lönsam i ett nytt, mer hållbart system. Då tänker jag att vore det inte bättre att man tar de här två frågorna på en gång och ställer om samtidigt, så att man blir mera lönsam? Att man liksom hittar vägar till lönsamhet samtidigt som man också blir mer hållbar i produktionen.

YCW: Men i det vägskalet vi nu står, hur mycket vi än vill - hur snabbt *kan* vi fasa ut jordbrukets och livsmedelsproduktionens fossilberoende? Utan diesel blir det inte mycket till skörd år 2022...?

PT: Ja, det är ju som att vända en Atlantångare, förstås...

Docent Pernilla Tidåker som forskar kring hållbara livsmedelssystem igen.

PT: Alltså, hela det globala livsmedelssystemet är ju ingenting som man ändrar på ett eller några år, utan det här handlar om att successivt inse att vi måste ändra inriktning, både i Sverige i större utsträckning och i Europa och i världen i stort.

YCW: Men när du säger att det här är som att vända en Atlantångare, kan man säga det och ändå vara hoppfull att vi kommer att fixa detta?

PT: Ja, det finns egentligen inget alternativ. Jag tänker mig också att det kanske måste växa lite underifrån, att det blir viktigare med lokala, regionala initiativ, att man trycker mer på ökat stöd för till exempel mer inhemsk produktion. Det är en process som måste växa i sin takt underifrån, på något sätt.

YCW: Ja, det är bråttom – men det är en Atlantångare som ska vändas. Avslutningsvis, tillbaka till Helena Hansson...

YCW: Nu ska jag be dig om en gissning, men det blir ändå en kvalificerad gissning, för du är professor i nationalekonomi... Om du tänker dig att vi sitter i framtiden och tittar tillbaka på en kurva som visar omställningstakten... När vi tittar tillbaka på 2022, kommer man att se att där hände det någonting?

HH: Jaa... jag hoppas ju det, i alla fall! Nu skulle jag göra en kvalificerad gissning, och inte önsketänkande... Jag tror att vi kommer att se en förändring, därför att medvetenheten om dels utsattheten när vi är så pass beroende av fossila insatsvaror, det kommer att leda till en förändring i vilka insatsvaror man väljer att använda, och öka förståelsen för att vi behöver ha ett mycket mer diversit livsmedelssystem. Och även bara de höjda priserna kommer att göra att man börjar se sig om efter andra sätt att producera, vilket också kommer att kunna knuffa igång en förändring. Så ja, jag hoppas verkligen att min kvalificerade gissning stämmer här och att vi kommer att kunna se 2022 som brytpunkten, där vi valde rätt vid det här vägskälet som vi pratade om.

YCW: Du har hört Feeding your mind från SLU Future Food kring frågan om huruvida världsläget våren 2022 bromsar eller accelererar den nödvändiga omställningen till hållbarhet inom jordbruket och matproduktionen. Jag heter Ylva Carlqvist Warnborg